



I Risingebygd

RISINGE HEMBYGDSFÖRENING'S ÅRSSKRIFT 1984

ÅRGÅNG 10

En Svenskamerikanska berättar

Så här berättade Tilda Johnson, Colinville, Connecticut, USA, om Finspång omkring 1890, om sin skolgång i Torstorps skola och om utvandringen 1893:

"Finspång på min tid var inte som det nuvarande Finspång. Det var inte så mycket folk på den tiden och inga industrier, bara kanontillverkningen. Inte många hus, bara de gamla vallonhusen på Bruksgatan och några röda stugor. Skräddare Nyling (?) byggde en villa vid torgplatsen, en bit från apoteket. Och så var det en villa i Högby. En ingenjör bodde där.

Det fanns inga hus på Högbygårdet, men jag tror det stod en gammal lada där. (Högbygårdet var området mellan nuvarande Högbycentret och järnvägsstationen). Det fanns bara en skola, jag ser att de kallar den Ekmanska skolan nu. Det fanns också kvarn, mejeri, apotek, sjukhus, vårdshus och handelsbod. Handlaren hette Hagelstein.

Och så slottet förstås, där Carl Ekman bodde. Carl Ekman var brukspatron. Disponenten hette visst Höjer medan inspektorn hette Wiberg och skogsförvaltaren Karsberg. Doktorn hette Strömberg och prästen Stenman.

Arbetstiden var 12 timmar från halv sex på morgonen till klockan sju på kvällen. Man hade en halv timmes frukostrast och en timmes middagsrast.

Jag kände en farbror som tjänade 11 öre i timmen. En smed hette Kalle Sjö och min far var släggare åt honom. Och så var det Qvarfordt och Skeppstedt och så vidare. Jag kände dem ju inte, hörde bara namnen.

Det som intresserade mig mest var ju torsdagarna. Det var så roligt att gå på torget. Tänk så mycket gott det fanns, och så mycket grannlåt. Pojkarna köpte korv i kedjor och bar dem på axlarna. En gubbe hade köpt en lev bröd och en stor gurka. Han hade brödet i den ena handen och gurkan i den andra och så åt han av bägge. Pojkarna köpte också bakelser som var flata och som de kallade för gravstenar.

Bönderna sålde säd och potatis. Anders i Pommern¹⁾, kusin till min morfar, sålde ost och korv. Han skar av skivor och lät madammerna smaka, och så pratade han skoj och smörja.

¹⁾ Pommern var ett torp vid Näfssjön i närheten av Boxnäs. Ett talesätt som jag minns från min barndom var: "Fint sa Pommern om osten".

Handlarna kom från stan och sålde tyger, hattar, mössor och skor. Kopparslagarna sålde kokkärl. En blind sålde korgar medan andra sålde slevar, träskedar och så vidare. Ja, det var roligt!"

Tilda Johnson hette egentligen Anna Matilda Jansson. Hon föddes i Rommetorpet, Olstorp den 17 januari 1878. Pappan var Karl Johan Jansson, född den 11 juli 1855, och mamman Alfrida Vilhelmina Andersdotter, född den 22 januari 1852, båda i Hällestad. Pappan byggde på 1870-talet torpet Karlslund. Det låg omkring 500 meter söder om Örebrovägen strax innan den passerar gränsen till Hällestad. Där växte Tilda upp. Om sin skolgång i Torstors skola berättade hon i ett brev. Hon var då 94 år gammal.

"Jag gick i skola i Torstorp. Jag fick börja när jag var 8 år. Vi hade så lång väg. Min kusin Karl fick börja på samma gång. Vi fick gå genom skogen till Olstorps by och vi hade en halvtimmes väg dit, sedan genom hagarna och över gärdesgården till Torstors by. Jag kunde läsa när jag började, så de satte mig i andra klassen. Jag gick i skolan i 5 år, 3 dagar i veckan gick vi. Vi började klockan 9 och slutade klockan 2. Det var inte rum för mer än hälften av oss på en gång. Första timmen var det alltid katekes och biblisk historia. Sedan var det räkning, skrivning, naturlära, geografi och historia. Böckerna var små.

När vi slutat folkskolan hade vi fortsättningsskola i 6 veckor, 2 terminer. Då som först fick vi träna frihandsteckning. Skolläraren hette Hultin. Numera får barnen åka buss till skolan och lunch har de, har jag hört."

När Tilda var 15 år hade hennes pappa bestämt sig för att utvandra till Amerika. Den 3 juni 1893 bar det i väg. Så här berättar hon:

"Amerikaresan, det var en resa som vi aldrig skulle glömma, så illa som vi fick fara. Vi reste på morgonen från Finspångs station och kom till Göteborg sent på kvällen. Vi fick vänta så länge i Pålsboda på göteborgståget som var försenat. Följande dag åtgick för att ordna alla papper. Men dagen därpå gick vi ombord på nordsjöbåten Aristo. Det var en bra båt, men vi fick vara som svin. Alla i ett rum där sängarna var träbritsar i två våningar. Alla blev sjösjuka och kräktes under hela resan. Det var ett elände. Efter två eller tre dygn landade vi i Hull och fick fara med ett emigranttåg genom England till Liverpool. Efter ett dygns väntan fick vi gå på ett tåg som förde oss till Alexandradockan där vi gick ombord på atlantbåten Ohio. Den var inte mycket större än Aristo. Som tur var hade vi ingen storm, men det gick vågor och båten rullade så förfärligt. Vi var i fören, 20 personer i ett rum, och vi var sjösjuka

RISINGE HEMBYGDSFÖRENINGENS ÅRSSKRIFT

Årgång 10 - 1984

RISINGE HEMBYGDSFÖRENING

Styrelse 1984:		Telefon
Ordförande:	Carl Thelander	290 69
Vice ordförande:	Brita Gustavsson	291 13
Sekreterare:	Rita Persson	128 39
Kassör:	Bo Lönnberg	133 13
Intendent:	Evald Eklöv	107 69
Bitr. intendent:	Per-Ola Jansson	164 50
Stugvärd:	Gunvor Gardell	292 90
Arkivarie:	Gudrun Kolsberg	177 29
Studieledare:	Ingrid Ekholm	135 46
Ledamöter:	Märtha Gustavsson	126 77
	Bengt Moberg	174 54
Repr. Auroaringen:	Arne Engberg	127 49

Årsskriftens redaktionsgrupp:

Gudrun Kolsberg

Bo Lönnberg

Medlemsavgiften 1984 är 30 kronor.

Risinge Hembygdsgård kan besökas på följande tider:

Från den 1/6 till den 31/8 lördagar och söndagar mellan kl. 13.00—18.00 samt under juli månad dagligen. — På övriga tider efter kontakt med stugvärdén Gunvor Gardell, tel. 292 90.

Omslagsbilden:

Jungfrun och enhörningen.

— Symbol för Kristi inkarnation, hans syndfria liv och Marias kyskhet. - Foto: C. Öjring

FÖRORD

1984 proklamerades som Hembygdens år i hela Sverige. Genom alla våra 24 län har budkavlar gått från förening till förening med maningen "Vårda och värna din hembygd!" Östergötlands kavle passerade 82 föreningar, innan den tillsammans med de övriga lämnades fram till kungen vid Hembygdens Dag i augusti på Skansen. Detta var en verklig bemärkelsedag i hembygdsarbetets historia med nytt publikrekord, 40.000, och en mängd aktiviteter på Skansen. Risinge deltog i den dräktparad, där 460 sockendrakter från hela landet demonstrerades.

På hemmaplan har vi försökt verka för ökad förståelse för hembygden genom föreläsningar, utställningar och studiecirkelar. Vårt museum har haft en mycket god säsong. Vi tackar våra medlemmar för visat intresse.

Hembygdens år är slut — hembygdsarbetet går vidare!

REDAKTIONSKOMMITTÉN

och det luktade från maskinerna och klorkalk och annat från toaletterna. Usch valed! Sängarna var av tältduk, men vi fick köpa madrasser och filtar. Och så var det någon usling som stal våra madrasser. När far skulle gå efter dem var de försvunna, så vi fick ligga utan. Jag fick ta mammas hemvävda schal, men usch vad vi frös.

Efter litet mer än två veckor på Atlanten landade vi i Filadelfia. Smutsiga, trötta och halvdöda! Och så fick vi åka tåg på natten till Jersey City i New Jersey. Vi kom dit klockan halv fem på morgonen. Därifrån tog vi färjan över till New York där de körde oss i en tvåhjulskärria till hamnen. Där fick vi gå på en båt som tog oss till New Haven i Connecticut. Vi kom dit på morgonen i dagningen. Vi tog en droska till järnvägsstationen. Där tog vi ett tåg till Ansonia och bytte tåg till Waterburg och sedan till Hartford. Det var en resa”

Tilda återsåg aldrig Sverige. Men språket bevarade hon och intresset för det gamla landet var stort livet ut. Hon följde noga med i de svensk-amerikanska tidningarna och i sina brev kommenterade hon gärna allt som hände. Hennes far etablerade sig som byggmästare och lyckades bra. I den lilla orten Collinsville, där det fanns en liten metallmanufakturindustri, köpte han tre sammanhängande tomter och byggde sig ett hus på mellantomten. Där bodde sedan de tre från Karlslund i västra Risinge, långt långt från landsmän och släktingar och det gamla invanda livet i Sverige.

Mamman blev snart sjuk i en förlamning och blev sängliggande. Tilda fick då bli sjukvårdare och husmor. Hon skötte om sina föräldrar så länge de levde och förblev därför ogift. När föräldrarna hade gått bort bodde hon sedan ensam i huset i 40 år. Hon hade, som nämnts, inga släktingar eller anhöriga, men många vänner. Och hon deltog i det lokala arbetet genom att vara jurymedlem (nämndeman). Sina sista år tillbringade Tilda på ett privat sjukhem för äldre. Men där trivdes hon inte så bra. Om innehavarna av sjukhemmet skrev hon: ”De är snälla men har inget i huvet, man kan inte prata med dom om något, för de vet inget och förstår inget. De serieröker cigaretter och tittar alla tider på dygnet på TV. Och alltid är det vildavesternprogram. De hittar alltid någon TV-kanal med cowboys, hästar och pistoler”.

Tilda gick bort vid årsskiftet 1976—77, nästan 99 år gammal.

Runo Lindvall

LOTORP

Namnet Lotorp är tidigast belagt från år 1364. Det skrevs länge på olika sätt: Lortorp, Lorotorp, Loretorp, innan nuvarande namnform blev ensam.

I äldre litteratur omtalas en fornborg på Loreberg nordväst om samhället. Enligt Wangel 1762 var alla uppgångar till bergets topp spärrade av kraftiga stenhopar. Överst på berget kunde man se runor och ett kors — förmodligen en torshammare — inhuggna i berget. Ingenting av detta kan återfinnas i dag.

Antalet gårdar eller brukare i byn har varierat. 1628 var det två, 1678 fanns fem brukare, 1686 sju och 1697 åtta gårdar. Sedan sjönk antalet till fem 1809 och fyra 1875. I dag brukas all öppen jord inom byn av arrendatorn på Lotorps gård.

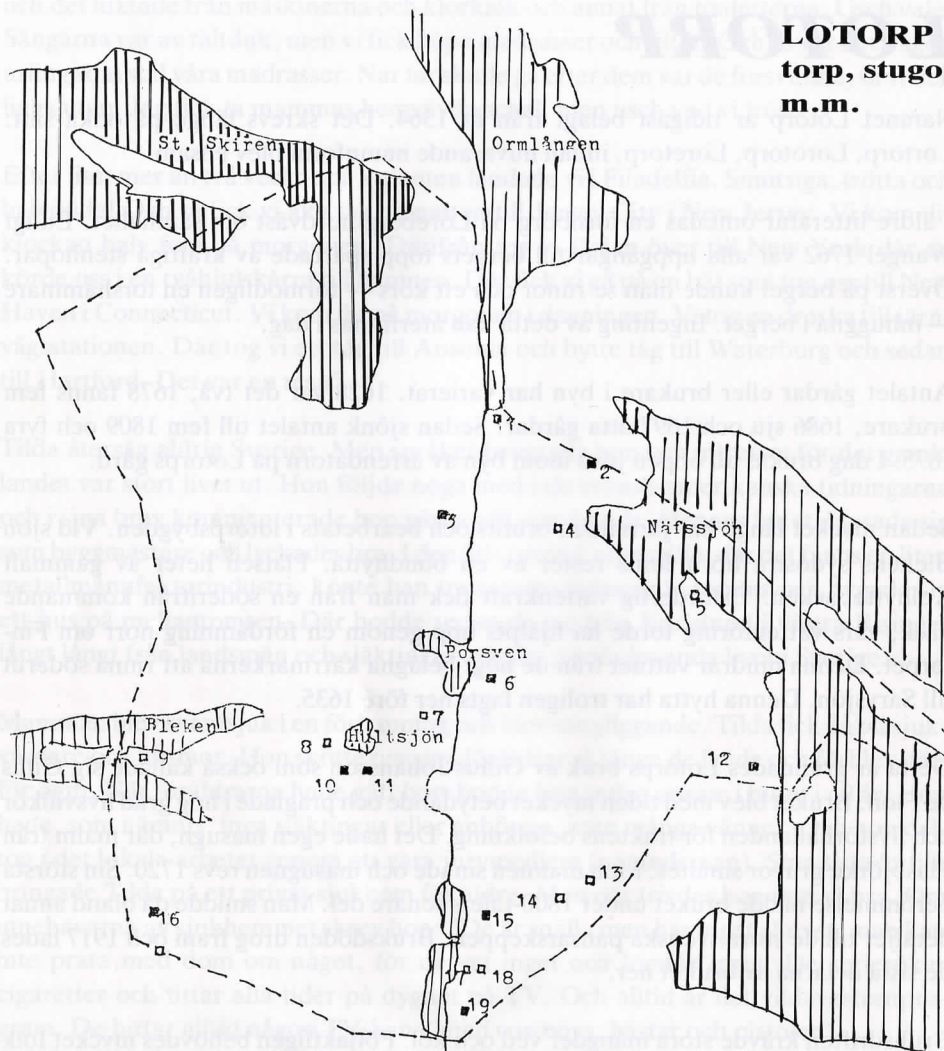
Sedan mycket länge har järnmalm brutits och bearbetats i lotorpsbygden. Vid sjön Blekens sydöstra hörn finns rester av en bondhytta. Platsen heter av gammalt Kolhyttebacken. Erforderlig vattenkraft fick man från en söderifrån kommande bäck, vars vattenföring torde ha hjälpts upp genom en fördämning norr om Fintorpet. Denna hindrar vattnet från de högt belägna kärrmarkerna att rinna söderut till Sarvsjön. Denna hytta har troligen lagts ner före 1635.

Detta år grundades Lotorps bruk av Gilius Johansson som också kallade sig Gillis de Flon. Bruket blev med tiden mycket betydande och präglade i hög grad livsvillkor och livsförhållanden för traktens befolkning. Det hade egen masugn, där malm från Flasbjörke gruvor smältes. Men malmen sinade och masugnen revs 1720. Sin största berömmelse nådde bruket under 1800-talets senare del. Man smidde då bland annat detaljer till de stora svenska pansarskeppen. Bruksdöden drog fram och 1917 lades de sista delarna av bruket ner.

Bruksdriften krävde stora mängder ved och kol. Följaktligen behövdes mycket folk ”på skogen” och därför är flera av lotorpstorpen tidiga. Bäckebo, Fallet och Knallen tillkom i mitten på 1700-talet. Fintorpet — ibland kallat Sarvsjötorp — finns angivet redan 1697 liksom Gälsnäset. Hammarsmedstorp från 1678 har inte kunnat identifieras.

Äldst av alla de i mina källor angivna smärre bebyggelserna är Lorebäck från 1628 till 1656. Wennberg antar att det då uppdykande namnet Lortorpabacken är identisk med Lorebäck. Var denna bebyggelse legat har inte kunnat fastställas. Runt bruket

LOTORP **torp, stugor** **m.m.**



1. Hålldammen

2. Bäckebo

3. Åfallet

4. Risingstugan

5. Gälsnåset

6. Knallen

7. Fallet

8. Hultsjötorpet

9. Gibraltar

10. Björklund

11. V. Lund

12. Sundet

13. Juligubbens stuga

14. Lövhagen

15. Lotorns gård

16. Fintorpet

17. Benvaktsstuga

18. Sandslätten

19. Åkterpet

■ befintlig
byggnad 1983

□ bortriven
byggnad

finns tre markerade backar — Tallgläntan, Bönhusbacken och Kapellbacken — och någon av dem bör vara Lortorpabacken. Namnet försvinner ur längderna redan 1688. Av en anteckning från 1656 i samband med en insamling till klockgjutningen kan man utläsa något om vad som försiggick på Lortorpabacken. Nils Snickare, Anders Skomakare, Brännevins Ingebohr, Arfwid Hammarsmed och Sven Drifware upptas bland torpare och inhyses som bor vid Lotorp. Ett tvärsnitt genom dåtidens hantverkare jämte krögerskan.

Mycket gammalt är också Åktorpet längst i söder på byns marker. Det finns omskrivet 1657. Fyra år senare omkom tre personer vid en olycka i Flasbjörke gruvor. En av dem var torpare från Åktorpet. Detta blev senare torp för rotens soldat, åtminstone från 1837. Siste soldaten var Nordell. Huset finns kvar just invid landsvägen.



Åktorpet 19 juni 1983

En del av Flasbjörkes ägor fördes i äldre tid under Lotorp. Det var den så kallade Humpen nordöst om Ormlången. Även av detta förhållande kan brukets stora bränslebehov utläsas.

På den udde i Näfssjön som skjuter ut öster om Svartviken mot Bäckeboviken står på 1874 års karta Gälsnäset. På udden kan man finna ett flertal stenrösen av anse- nliga dimensioner och en cirka tio meter lång stensamling, kanske en gårdsgård. Några husgrunder har inte med säkerhet kunnat återfinnas. Omkring år 1700 arbe- tade i Östergötland en kvarnkommission med uppgift att spåra upp och förmå markägarna att förstöra olagligt byggda stugor och skvaltor ute i skogarna och vid bäckarna. Om Gälsnäset antecknas: "Gälsnäset på Lotorps ägor blir stående till Lotorps bruk, eftersom där bor en brukskarl." Annars står det ofta kort och talande i kommissionens rapporter "utrives". Man anar tragedier. Gälsnäset fick dock inget längre bestånd. 1721 års mantalslängd har sista kända anteckningen.

1800-talet medförde i Lotorp som i socknen i övrigt en kraftig ökning av antalet torp. Den växande befolkningen krävde utkomstmöjligheter. Då tillkom i tidsföljd från 1820 till 1875 Sandstugan, Hultsjörtorget, Högkullen, Hålldammen, Lövhagen, Åfallet, Sundet, Norra och Västra Lund och Björklund. Platsen för de flesta av dessa bosättningar har kunnat fastställas — några av husen står ännu kvar — men av andra har inte något spår återfunnits. Högkullen till exempel har ingen av de intervjuade hört talas om.

1854 byggdes järnväg till Lotorp för att tillgodose brukets transportbehov. Från bör- jan var det en hästbana. Ombyggnad till lokdrift skedde 1872—74. Ovanför Spel- backen, där de små ångloken ännu på 1950-talet pustade uppgivet, backade och tog ny sats med virkestransporterna från Yxviken, byggdes en banvaktstuga. Av den finns en jordkällare kvar, som så ofta i Lotorp murad av slaggsten.

Ute på näset mellan norra och södra Blekgrenen hade John Fröberg ett mindre såg- verk. Där uppfördes ett boningshus som fick namnet Gibraltar. Sågen flyttades — och stugan flyttades till Lövlund omkring 1910. Husflyttningar kan ibland väcka blandade känslor. Vid Knallen står nu en stuga, använd som fritidshus, men en äldre stuga, enligt lotorpsborna byns äldsta hus, flyttades i slutet av 1940-talet till Sanke- bäck vid Ormlången av den dåvarande inspektorn vid Yxvikens sågverk. Över detta var många lotorpare upprörda.

Nedanför flerfamiljshuset Tallgläntan — Galesatt i folkmun — låg Fallet som 1740 kallas Lortorpefallet. Denna stuga revs på 1940-talet. "Fallet eller 'Grålus' som det

också kallades låg inbäddat i blommor och grönska. I stugan fanns ett rum och kök. Där rådde ordning och trevnad. Martinarbetaren Axel Andersson och hans maka bodde där." (Ant. av Lotorps ABF:s studiecirkel om förhållandet omkr. år 1900).

Innerst vid Bäckeboviken i Näfssjön byggde Anders Gustav Rising sig en stuga omkring sekelskiftet. Den kallades efter honom Risingsstugan. Grunden visar måtten 7 x 3 meter, och mittpartiet i stugan upptogs av en kraftig skorstensstock. Öster om stugans plats finns spår av små odlingar. Där växer syren, sedum och svärdsiljla. Fiskebytavla anger siste brukare 1962, men i stugan bodde senare på somrarna en dykare som tog upp sjunktimmer ur Ormlången. Stugan revs i slutet på 1960-talet. Om Rising berättas: "Anders Gustav var väldigt noga med veden. Han sågade efter särskilt mått till öppna spisen. På varje meterlängd blev det en 'kott' över. Det fick en gubbe i Spikbruket fara och hämta i en säck med spark på vintern."



Anders Gustav Risings stuga vid Näfssjön.

En av de oansenligaste men kanske den mest fascinerade påminnelsen om bebyggelse och människors villkor i Lotorps marker är resterna av Juligubbens stuga. Ute i skogen på en liten bergknalle mellan två kärrområden förenade genom ett surdrag cirka 800 meter öster om Lotorps gård finns grunden till stugan. Den är 6 x 3,5 meter. Ett tiotal meter norr därom finns en stensatt grop. Inga odlingsspår syns.

I Nordiska Muséets arkiv finns följande anteckning:

”Båda gummorna, Juli Gubbe (även kallad Joli Gubbe) och Gläpa, sutto och sålde karameller vid kyrkan före och efter gudstjänsten (vid Risinge nya kyrka), när meddelaren var liten pojke i slutet av 60-talet och början av 70-talet. Juli Gubbe kunde aldrig lära sig den nya mynträknings utan kallade tvåöringen för skilling, ettöringen för halvskilling och femöringen för två och en halv skilling. Barnen sprungo omkring hennes stånd med sina slantar, och hon utförde beställningarna kvickt och säkert.”
(Uppptecknat 1933 av G E Olsson efter Fredrik Karlsson, f. 1863 i Viggestorp)

Carl Thelander

Källor:

- Bergsten: Östergötlands bergslag 1946
- Broocman: Östgötabeskrivning 1760
- Helmfrid: Norrköpings historia
- Kugelberg: Fiskeby Fabriks AB skogar 1954
- Wangel: Tal om Risinge Sokn 1762
- Wennberg: Lantbebyggelsen i Nordöstra Östergötland 1947

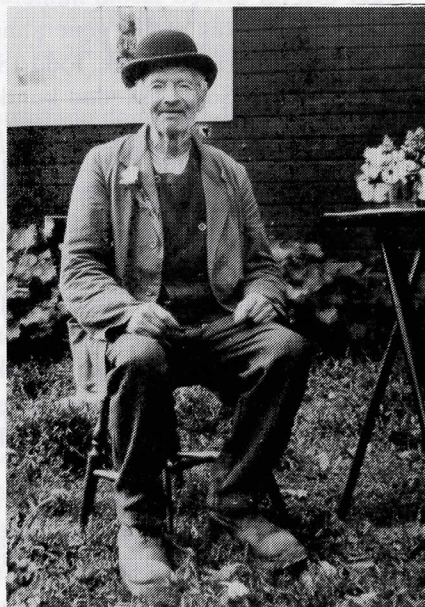
Intervjuade personer:

- Arne Bergström f. 1918
- Folke Davidsson f. 1907
- Yngve Davidsson f. 1903
- Helge Gustavsson f. 1898
- Daisy Hedvall f. 1903
- Elna Saxin f. 1892

"Jol-Pära-Jon" . . .

— Karl Johan Björk

Om Risinge sockens mest kända original, hans levnadsöde samt även om hans anfäder knektarna Björk på Flasbjörke Rote.



"Jol-Pära-Jon" i all sin glans — foto vid Gruvbacken Flasbjörke på 1920-talet.

Av de gamla originalen verksamma inom Risinge socken torde utan tvekan "Jol-Pära-Jon" alias Karl Johan Björk vara den mest framträdande och välkänd för alla äldre Risingebor. Denne har ju genom åren varit föremål för ett flertal uppteckningar och artiklar, som dock alla har det gemensamt att de ej byggt på ett riktigt verklighetsunderlag vad det gäller hans härkomst och tidigare levnadsförhållanden. Det har väl troligen tillgått så att någon "auktoritet" vars uppgifter ingen hade anledning att ifrågasätta en gång tecknat hans levnadsöde och denna skildring har av senare upptecknare avskrivits och fortlevt.

Då ju "Jons" alla historier och upptåg finnes i mångfald beskrivna bygger följande artikel i första hand på frågan om hans härkomst och i övrigt intressanta släktförhållanden.

På soldattorpet n:o 134 Flasbjörke Rote under Östgöta infanteriregemente, Östansångs kompani, antogs den 5 augusti 1815 en ny knekt. Hans namn var Petter Larsson (Jons farfar) född 1790 i Svanshals. Från år 1784 hade knektarna på denna rote

soldatnamnet Björk, varför han således nu kallas Petter Björk. År 1816 ingår han äktenskap med en änka från Skedevi, Anna Ersdotter, född 1785. 3 barn fick de: dottern Johanna född 1817, sönerna Per Gustaf, 1819 (Jons far) samt Johannes år 1824. Petter Björk innehar soldatbefattningen till år 1836, då han får avsked den 13 juni. "Begär och får afsked såsom numera enligt läkareintyg till krigstjänst oförmögen. Bevistat flere fälttåg" enligt generalmönsterrullan. Han efterträddes av sin måg, soldaten Anders Persson Björk, född 1812 i Lännäs, som gifter sig med Petter Björks dotter Johanna. Som avskedad kunde Petter Björk ej bo kvar i soldattorpet utan erhöill ett stycke mark på ägorna till 1/8 Malthult och byggde där åt sig en stuga som fick namnet Norra Lund. Enligt kontrakt skulle han betala jordägaren 5 Riksdaler Riksgäld om året, få hacka 10 tjog björklövskärvar samt begagna en mindre kalvhage Maltfallet, Flinkängen samt Sjöfodret i Sävsjön. Han avled i Norra Lund i juli 1842, 52 år gammal. Någon arvsvist torde icke ha förekommit, då bouppteckningen uppvisar en behållning av endast en (1) skilling. Där framgår bland annat att "2ne Blå Wallmars Räckar och en klädd päls" är värderat till 12 Riksdaler Banco "1 par Tyska stöflar och Twänne par Svänkska d:o" värderat till 5 Rdr Bco 24 sk. "1 Sjöskumspipa och en Rakknif med tillbehör" 2 Rdr 22 sk medan bland annat begravningskostnaderna är upptagna till 30 Rdr Bco.

2 år senare, 1844, gifter sig sonen Per Gustaf Björk med en knektdotter från Regna, Maja Lisa Olofsdotter, född 1819. Den 13 juli 1846 föds så sonen Karl Johan i Norra Lund och enligt tidens sed inbetalade fadern 4 skilling till kyrkokassan "för hustruns lyckliga förlossning". Samma år flyttar familjen, då fadern Per Gustaf får arrendera torpet Ölstorp under komministergården. Där är han verksam i 4 år. Sedan återflyttar familjen till Flasbjörke år 1850 och Per Gustaf blir dräng i gården 7/32 som ägs av Brita Stina Bengtsdotter i Gållbo Regna socken. Som brukare återfinns där Per Gustafs sväger "Lännäs-Björk", vilken samma år 1850 tagit avsked som soldat och sedan dess är skriven under sitt "civila" namn Anders Persson. Här stannar emellertid Per Gustaf endast i 2 år. Den 14 mars 1852 tillträder han Sandtorpet på gårdsägorna, som för övrigt låg strax intill det tidigare nämnda Norra Lund. Den tidigare innehavaren av Sandtorpet Jan Jansson kvarbodde med vissa undantagsförmåner, vilka bland annat bestod av att tillträda den 24 oktober varje år skulle utgiva 1/2 tunna råg och 2 tunnor potatis samt ge Jan Jansson del i köket, kammaren och bakugnen.

Vid denna tid får sonen Karl Johan sitt smeknamn. Då färden till skolan ibland inte bestod av annat än några kokta potatisar som han bar i fickan och då barns uppfinningsförmåga när det gäller mer eller mindre väl valda ordalag aldrig sinat uppkom snart det namn han skulle bli känd för långt utanför socknens gränser: Jol-Pära-Jon.

År 1862 är det åter dags för flyttning. Som förste innebyggare tillträder Per Gustaf tillsammans med sin broder skräddardrängen Johannes Björk torplägenheten Fridenslund. Nu har Jon blivit äldre och tagit drängplats först i Flasbjörke år 1866 hos Carl Olof Månsson samt från 1872 i granngården, som ägdes av Finspångs bruk och som då hade Anders Johansson som brukare. 1874 flyttade Jon till Tjuttorp som dräng och kom där i kontakt med den inflytelserika storbonden Olof Jonsson.

När det var dags för bevaringsmönstringen inträffade den händelse som skulle förändra hela Jons återstående liv. Det tillgick — efter vad han själv på sin ålders höst berättat — sålunda: Bonden Olof Jonsson ville ha Jon kvar som dräng och de kom överens om att Jon skulle spela dövstum. "Off'cern ropa upp: Karl Johan Björk, men jag stod still och rörde mig ej". Sedan detta upprepats ett par gånger "kom off'cern och ropa i örat på mej men jag laddes inte att jag hörde något utan molteg". Då meddelade Olof Jonsson officeren att "den där är både dövstum och galen" och "så fick jag frisedel".

När de sedan kom ut sade Olof Jonsson: "Det där gjorde Du bra, Jon" men då svarade jag "Har du styrt så att jag är skriven som dövstum och galen, så får du klara din gård själv. Jag klarar mej utan dej". Och från den dagen gjorde Jon aldrig mer något arbete. Han återflyttade till föräldrarna i Fridenslund där han är skriven tills han tillsammans med modern överföres till fattiginrättningen år 1899. Modern hade blivit änka 1894, då Jon alltså var 48 år.

Emellertid hyrde han en kammare på Strömbergs gård i Flasbjörke och drog ikring på somrarna som gårdfarihandlare. Han köpte hos Fröbergs i Lotorp ett litet varulager, som han bar i en blommig kappsäck på ryggen; därjämte hade han en knölpåk över axeln. Sålunda drog han sig fram på lite försäljning och tiggde sig i övrigt gärna en smörgås eller dylikt varhelst han drog fram men avhöll sig nogsamt från vanligt arbete. Så berättas att han gärna besökte Hedsmedstorp. Där återfinner vi hans faster och farbror, den tidigare nämnde Anders Persson, som 1850 blev brukare i 7/32 Flasbjörke. 1857 byter denne gård inom byn då han blir brukare i gården 7/64, som då ägdes av Finspång och efter skiftet får gårdsbeteckningen 399/4096. Där är Anders Persson verksam till år 1869, då han flyttar till torpet Karstorp på ägora.

År 1873 köper han emellertid den västra 1/8-delen i Hedsmedstorp av Anders Nilsson för 4.700 Riksdaler Riksmünt och tillträder den 14 mars året efter. Då han ju tidigare varit knekt och de alla har rykte om sig att besitta väldiga kroppskrafter berättas att den stora stengärdesgård som ännu finns kvar vid den gamla bygatan i Hedsmedstorp är hoplagd av Anders Persson personligen utan annan hjälp än vanlig muskelkraft.

Här var nu Jon en ofta sedd gäst. Som alltid vid en gård på denna tid fanns mycket arbete att uträtta, därför tyckte väl gårdsfolket att när Jon hade ätit och levt väl där en tid borde han göra skäl för sig genom att delta i pågående skördearbete och dylikt. Men så fort sådana aktiviteter var på färde försvann Jon därifrån snarast möjligt.

En av Jons "kollegor" under senare delen av förra århundradet var "Skrikern". Hans namn var Per August Jonsson. Han var född 1835 i Klockrike och funnen död på en stig mellan Norra Lund och Sandmon den 29 maj 1898. Sitt smeknamn hade han fått för sina enorma röstresurser. När han skrek i Flasbjörke hördes det ned till Lotorp. Jons röstresurser var ej av samma kaliber men ändå betydande, när han tog "drillen" ett joddelliknande ljud som han framförde gärna och ofta.

En av många historier som finnes om dessa kumpaner är att de kom vandrande vintertid på hemväg från Norrköping från ett av sina många "sjöslag". Då de kom ut på Ormlångens is bar det sig ej bättre än att isen brast under August så att han hamnade i det iskalla vattnet. Jon sprang då upp till närmsta hus, där det då pågick ett bönemöte. När prästen just hade fått upp stämningen på toppunkten rycker Jon upp dörren och ropar "Ni måste komma och hjälpa upp August ur vattnet". Med prästen i täten störtade alla de närvarande ned till sjön för att finna att August då för egen kraft hade kommit i land. "Vad har Du nu ställt till med" sporde Jon, som menade att han fått avbryta bönemötet förgäves.

Jon hade en förmåga att leva utan några anspråk på gåvor av det materiella slaget. Han gjorde aldrig någon förnär, hade många vänner och det fanns knappast någon med avog inställning mot honom. Han levde ett liv litet vid sidan av det ordinarie samhället och var säkert medveten om sin situation. Då man frågade honom om man fick slå följe med honom på vägarna, där han gick med sitt knyte på ryggen blev svaret: "Det får bara rum en sån här toker i var socken".

Sina sista år framlevde han på ålderdomshemmet. Där ändades hans liv den 15 november 1928. Han var då 82 år gammal.

Då han var utan familj och anhöriga men välkänd i socknen ordnade Gustav Andersson, Stensätter, Ramstorp, gemenligen kallad "Gösse på Backen", att en insamling gjordes till en gravsten över Jon.

Gustav Andersson skötte sedan hans grav i många år.

Emellertid har den oklara uppgiften om Jons härkomst haft till följd att hans födelseår på gravstenen blivit fel på 8 år. Jons grav sköts numera av församlingen till åminnelse för kommande generationer, eftersom alla äldre Risingebor som väl minns Jon har den åsikten — när de gamla originalen kommer på tal — att Jon var den främste av dem alla.

Arne Bard

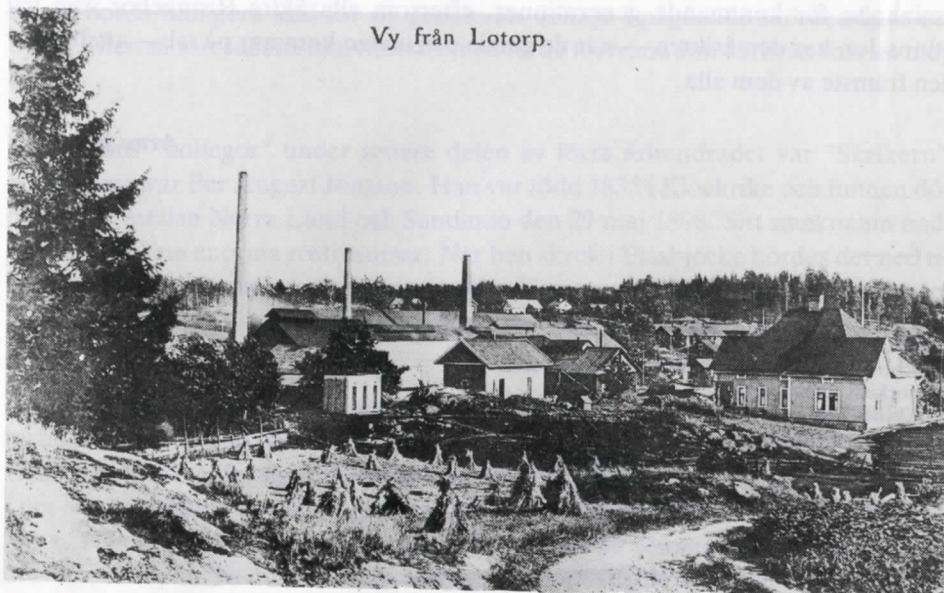
— — —

Källor:

- Risinge Församlings mikrofilmade Kyrkoarkivalier
- Sockenstämmoprotokoll
- KyrkoCassan Special
- Vadstena Landsarkiv:
 - Hällestad och Tjällmo Tingslags lagfartsprotokoll m.m.
 - Risinge Tingslags lagfartsprotokoll m.m.
- Häradsrätten, bouppteckningar
- Krigsarkivet:
 - Generalmönsterrullor
- Överlantmätarmyndigheten Linköping.

RISINGE FÖRR . . .

Vy från Lotorp.



Till höger "Hotellet" med bruket i bakgrunden.



Till höger Lotorps snickerifabrik. Mannens på bilden namn är Lindberg.

... OCH NU



Lorebergsvägen. Nya posthuset närmast till höger.

Risinge anställer en barnmorska

— en studie i 1800-talets beslutsförfarande.

Den 29 januari 1812 skickar Kungl. Majt. ett brev till häradshövdingarna och biskopen i Linköpings stift där det påtalas nyttan av att anställa en utbildad barnmorska i stiftets socknar. Följden av detta brev, som behandlades på sockenstämman i Risinge den 10 maj 1812, kan följas i nedanstående utdrag ur Risinge sockens sockenstämmo-protokoll.

Det är värt att notera att sockenmännen vid mötet med skrivelsen tycker att socknens kvinnor och barn haft Gud på sin sida vid förlösningsarna. Den gudomliga turen är fullt tillräcklig och den ska man fortsätta att lita på. Därför lämnar man Kungl. Majts. skrivelse utan åtgärd.

Åren går och barnmorskefrågan vänds och vrids på tills man får veta att Hällestads socken omkring 1844 anställt en barnmorska. Då tycker sockenstämman att avsaknaden av barnmorska i Risinge varit kännbar.

Sedan går det undan och den 1 oktober 1844 har socknen kontrakterat en utbildad barnmorska. Det tog sockenmännen 32 år att besluta detta.

10 maj 1812

Undertecknad, uppläste först Kongl. Majts Nåd. Bref till häradshövdinge och stiftets Biskopp av d. 29 jan. d.å. angående Jordegummors antagande examinerande och aflöning. Derpå föreställes nyttan af sådana anstalten och huru många mödrars och fosters för tidiga död, derigenom kunde förekommas, som nu likwäl på många orter intreffar, genom brist på kunniga och underwiste Barnmorskor — Risinge församlings innewånare, igenkände häruti ett nytt vedermäle af konungens hands faderliga ömhet och outtrötteliga nit att bereda sitt folks väl, och wille således gerna gå Kongl. Majts nådiga afsigter till mötes; men gjorde dock följande erindringar, för-anledda af ställningene och omständigheterna inom församlingen.

1o finnes inom Soknen flera i Jorde konsten kunniga qvinnor.

2o lär merendels altid wid Finspongs Stycke Bruk, en examinerad och privilegierad Barnmorska att tillgå, hwilken äfwen af Allmogen kan wid inträffande kinkigare omständigheter få tillitas.

- 3o Af sådan anledning, trodde Sockenmännerna sig icke utan altför dryg kostnad, särskilt kunna hålla någon qwinna, att i Jordekonsten inöfvas, undervisas och examineras. Men om någon wore hogad bekosta sig själf hos Provincial-Medicin, hwarpå dock icke nu fanns tillgång, så wille de sig sedemera, i förekommande händelser af henne betjäna, samt erkännsamt wedergälla. Klockaren och organistens hustru kan sig icke aller detta göromål åtaga, emedan hon själf har ett månads gammalt barn som hon uppammar, och utom dess 3ne andra små barn som alla fordra hennes ständiga hemmawaro, skjötsel och ans.
- 4o Påminnde sig och församlingens ledamöter med erkänsla och vördnad för den gudomliga försynens nåd, att deras qwinnor vanligtwis hafwa lyckliga och bättre förlossningar hwilket och dödslängden witnader: under sista decenium, endast 6 qwinnor dött i Barnsbörd, då deremot i städerna, der godt förråd gifves på examinerade barnmorskor ett långt större antal inom lika lång tid hafva aflidit.
- 5o Af nu anförda skäl och gällande omständigheter, kan församlingen för det närwarande icke ingå i någon författning om jordegummans antagande.
- Actum ut supra in fidem
Lars Andersson/vic. Past.

1 maj 1830

Sedan Kongl. Majt. genom utgångna nådiga påbud, redan för flera år sedan, sökt föra menighetens omtanke på behofvet af Barnmorska således i de större Församlingar, men någon sådan Person icke i Risinge blifwit anställd, blef detta ämne Församlingen med så mycket mer skäl nu ånyo underståldt, som Bat. Läkaren Medic. Doctoren Lundborg tillkännagifwit, att han wid så beskaffade tillfällen kunde hädanefter så mycket mindre wara till hjälp, som den qvinna, som hitintills bewistat många Barnförlossningar, wore af år och sjuklighet nu mera mindre att påräkna, och han sjelf genom annan praktik urståndsatt att wid så trängande tillfällen finna tillstädes, hwartill han fogat det ynstiga löfte, att om församlingen för en sådan person ansloge något årligt bidrag, wille han främja hennes underwisning och godkännande, samt tillse huru hon äfwen i många andra af seender kunde blifwa församlingen nyttig wid yppade sjukdomstillfällen. Detta och hwad mera härmed egde gemenskap tog församlingen under öfwerwägande, och beslöt till den framdeles utsedda barnmorskan inom Risinge Sockn årligen erlægga en kappe råg af helt hemman, och i proportion af de mindre; dock wille församlingen derutöfwer icke beswäras af någon omsorg hwarken för bostad, eller ens rågens aflefwerering, hwilket med alt öfrigt må ankomma på henne sjelf förmodades dock församlingen, att de som af henne betjenas int lemna henne i saknad af det understöd och den erkänsla, hwar till hon med sitt goda förstånd och sin beredwillighet gör sig förtjent.

22 okt. 1843

Uti en ingifwen skrift till Församlingen och Pastorsembetet hade hustrun Lovisa Lindqvist begärt att blifwa antagen till Barnmorska, sedan hon, på bekostnad af församlingen (åtminstone till någon del) fått lära hvad till sådan examen erfordras. Som sökanden war en okänd person, upplystes, att hon war gift med en Bruksarb. Lindqvist wid Finspong, och der boende sedan sistledna år. Likwäl, då det i alla fall war mindre rådigt, att göra omkostnad för en persons underwisning, af hwilken man sedan i en framtid har ingen eller föga wedergällning att wänta, och då dertill komme ovissheten, om någonsin hustru Lindqvist hade fallenhet för yrket, eller hwar hon, efter sin förestående flyttning från orten, skulle igen finnas, ansågs bäst, att uppskjuta all öfwerläggning i målet, ehuru det af omständigheterna synes fordra församlingens alfwarligen betenkande, då den person, som i sådant hänseende njutet understöd af Soknens frivilliga sammanskott, vägrat sin tjenstaktighet tillbaka vid månget trängande fall.

15 maj 1844

Som saknaden af Barnmorska i flera år mer och mer blifwit kännbar i Soknen, blef nu öfverenskommet, att en sådan person från accouchements inrättningen i Stockholm skulle efterskickas, helst kunnigt blifwit, att Hellestads församlings dermed lyckeligen blivit försedd. Om dess aflöning finge man framdeles närmare rådgöra, sedan man inhemtat kännedom om de willkor Hellestad bewiljat den der antagna. Imellertid skulle en kappe råg, såsom länge sedan beslutat, för sådant ändamål utgöras af hwarje matlag, och hemmans wite lefwereras till Soknemagasinet, der Barnmorskan finge sin lönings spannmål uttaga. Wärrste omsorgen blefve, att förskaffa erforderligt husrum, hvartill dock emot skälig hyra man borde hoppas att alltid på något sätt finna råd.

11 aug. 1844

Af Prof. Cederskjölds bref underrättades församlingen om den utmärkt skickliga Barnmorska, som från Allmänna Barnbördshuset i Stockholm blifwit utsedd till tjenst i Risinge. De 25 rd Bo, som blifvit begärda till inköp af förlossningsinstrumenter, hvilka sedan skulle wara Församlingens tillhörighet, bewiljades utan gensägelse, äfven som 10 Rd Bo till resekostnad hit ner, och skulle dessa penningar utgå af Soknecassan, om der så tillgång wore, och i allt fall ingen förskjutas och till Mams. A. Cat. Renhult i Stockholm öfwersändas. Hennes tillträde till tjensten kunde utsättas t.e.d. 1 Octob. men det kunde ock gerna få bero af hennes egen beqwämlighet. Boningsrum betingades i Klippestop, jemte någon uppassning, årligen skulle

betalas 20 RD Rgd utan wed, hwarom serskilt skulle förordas — äfvensom öfriga villkor finge uppgöras efter ankomsten på grund af den öfverenskommelse, som blifvit träffad i Hellestad.

20 okt. 1844

Sedan, på grund af Soknestämmans beslut sistl. d. 15 maj en serdeles wål witsordad Barnmorska till soknen, anlänt, hade ock nu till ömsesidig säkerhet Contrakt blifvit uppsatt i 2ne liklydande exemplar församlingen och henne emellan, hwilket upplästes. Då de blifvit författade i full öfverensstämmelse med det vid föresagde tillfälle kraftvunna afftal och med de wilkor, som vid Hellestad finnes gällande, och hwarom (också här) Mamsell Renhult redan blifwit försäkrad, innan hon från Stockholm till denna orten sig begaf, alltså kunde på ena eller annan liten anmärkning mot förslaget intet afseende göras, utan skulle underskrifterna utväxlas när den nu främmande Parten kommer tillstädes.

Christer Öjring

Sankta Maria kyrka i Risinge

Avlatsbrev och Helgonbilder

Risinge gamla kyrkas osedvanligt motivrika kalkmålningar ger många och intressanta inblickar i det tidiga 1400-talets trosliv och världsuppfattning, även om det för oss som lever i slutet av 1900-talet med en tro som på väsentliga punkter avviker från medeltidens och med en helt annan världsbild knappast är möjligt att annat än glimtvis föreställa oss hur medeltidens Risinge-bor upplevde och "använde" målningarna.

Det andaktsliv kring vilket kyrkan bildade ram och för vilket befrämjande målningarna tillkommit hade som stomme den katolska kyrkans sju sakrament. Av dessa var dopet och nattvarden de främsta, men det som medeltidsmänsikan oftast torde ha personligen kommit i kontakt med var bikten. I bikten ingår tre moment: ånger, beklännelse och satisfaktion, det vill säga gottgörelse för de synder man ångrat och bekänt. Gottgörelsen kunde underlättas genom av Kyrkan beviljat avtal, som i sin tur innebar att man skulle fullgöra vissa bestämda andaktsövningar och visa frikostighet mot den kyrka, där man kom i åtnjutande av avlaten. Uppriktig ånger var en förutsättning för att avlaten skulle ha avsedd verkan. Det finns också skäl att framhålla att avlaten icke innebar en förlåtelse av de synder man ångrat och bekänt utan endast en lättnad i botgöringen.

Varje biskop hade rätt att bevilja högst 40 dagars avlat, det vill säga lättnad i botgöringen, och skulle i samband härmed fastställa villkoren för avlaten och ange de dagar den kunde åtnjutas. Genom en lycklig slump har från Risinge bevarats ej mindre än sju avlatsbrev, av vilka två är utfärdade av fler än en biskop och således gav högre avlat än de övriga.

Det äldsta avlatsbrevet är från 1377 och utfärdat av Linköpings-biskopen Nils Hermansson. För att erhålla avlaten skulle man i första hand fullgöra vissa andaktsövningar på vissa i brevet angivna dagar och ge ekonomisk hjälp till kyrkans "fabrica", det vill säga byggnadskassa. De i brevet angivna avlatsdagarna är juldagen, trettondagen, påskdagen, Kristi himmelfärdsdag, pingstdagen och fem dagar, som var ägnade jungfru Maria, nämligen hennes födelsedag (8 september), bebådelsedagen (25 mars), Kyrkogårdsdagen (kyndelsmäss, 2 februari), hennes himmelfärdsdag (15 augusti) och dagen, som firades till åminnelse av Marias och Elisabeths möte (2 juli). Alternativt kan den femte Mariadagen ha varit hennes

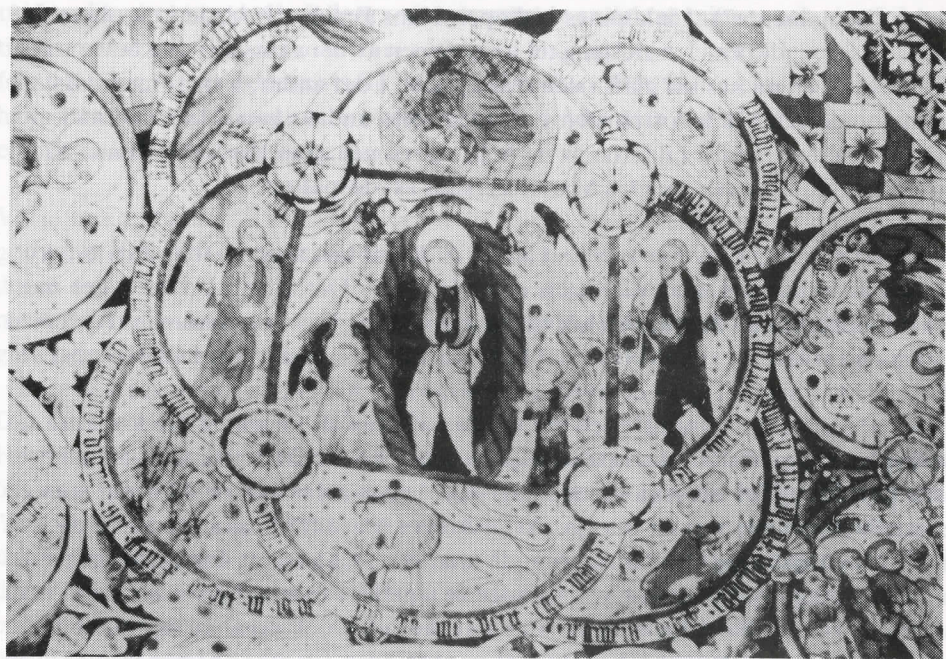
avlelses dag (8 december). Ytterligare ett antal dagar kunde avlaten erhållas, nämligen på alla apostlars och evangelisters dagar, på Johannes döparens, Sankt Laurentius, Sankt Olovs, Sankta Maria Magdalenas, ärkeängeln Mikael och alla helgons dagar liksom den dag man firade kyrkmässa till åminnelse av kyrkans invigning.

Ett andra avlatsbrev är utfärdat av biskop Knut Bosson i Linköping år 1428 i samband med att han invigt ett tyvärr sedan länge försvunnet altarskåp med bilder av jungfru Maria, apostlarna, ärkeängeln Mikael, Sankt Olov samt Sankta Birgitta "Kristi brud". Avlaten beviljades på samma dagar som i hans företrädares avlatsbrev från 1377.

Nästa avlatsbrev är från 1435 och utfärdat av icke mindre än tio nordiska biskopar med ärkebiskop Olov i Uppsala som det första namnet. Här nämns endast de andaktsövningar (bland annat att be för Sverige) och goda gärningar som krävdes för avlaten men några speciella dagar för erhållande av avlaten anges ej. Detsamma gäller för ett avlatsbrev, utfärdat 1480 av ärkebiskop Jakob Ulfsson tillsammans med biskoparna i Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås, där bland de goda gärningarna bland annat upptas att förse kyrkan med ljusredskap och ljus, böcker eller prydnader ("ornamenta"). Linköpings-biskopen Hans Brask utfärdade i oktober 1513 två avlatsbrev, det ena i anslutning till invigningen av det altarskåp som bevarats till våra dagar och nu har sin plats i den nya kyrkan. I det andra, som är mera allmänt formulerat, framhålles förtjänsten i att med sann andakt betrakta Guds nåd mot mänskligheten framför bilderna av de heliga personer, som förmedlat denna nåd, i synnerhet Guds moder jungfru Maria, kyrkans skyddspatron.

Ett av dessa avlatsbrev har av bland annat A. Lindblom använts för att datera kyrkans valv och målningar, nämligen det från 1435. Detta brev är dock det mest schablonmässiga av de sju, och hör till en grupp avlatsbrev från samma tid och med samma utfärdare av vilken ett flertal bevarats till våra dagar. Nordens biskopar var då samlade i anledning av de avgörande historiska händelser som utspelade sig år 1435 (till exempel "riksdag") och det var då naturligt att de som sökte förbättra sin sockenkyrkas avlatsförmåner passade på när man kunde få tio biskopars avlat beviljade i ett brev, det vill säga sammanlagt 400 dagars avlat mot de 40 dagar som en ensam biskop hade rätt att bevilja. Avlatsbrevet från 1428 är snarare av värde som hjälp vid en datering av målningarna, då man kan förmoda att den genomgripande omgestaltning av kyrkan som inslagandet av tegelvalv innebar avslutats innan man skaffade sig ett altarskåp, som att döma av det antal och urval av figurer som det innehållit varit avsett för kyrkans högtalare. Möjligen ger också brevet från 1377 en antydan om att man då börjat planera för kyrkans ombyggnad.

De två äldsta avlatsbrevens liksom biskop Brasks brev från 1513 är av intresse för kyrkans målningar också ur andra synpunkter än som dateringshjälp. I Brasks brev anges jungfru Maria uttryckligen som kyrkans skyddspatron, i de två breven från 1377 och 1428 nämns hennes fem festdagar närmast efter kyrkoårets stora Kristus-högtider, något som dock är fullt naturligt med tanke på Marias centrala plats i medeltidens tro och således icke i sig tyder på att hon varit kyrkans skyddspatron. Uppgiften i Brasks brev bekräftas dock entydigt av kyrkans målningar. Den stora scenen med hennes himmelsfärd som huvudmotiv, kompletterad med symboler för hennes jungfrulighet, i det medeltida korvalvets västra kappan liksom de scener ur hennes historia som återfinns i det första långhusvalvets norra kappan det vill säga i anslutning till den plats i kyrkorummet, norr om bågen mellan kor och långhus, där under medeltiden nästan undantagslöst ett Maria-altare var placerat, är härvidlag bevis nog. Vi möter dessutom Maria som förbedjerska (hon har samlat en skara bedjande människor under sin mantel) i framställningen av den yttersta domen i korvalvets östra kappan, ett uttryck för medeltidens uppfattning om Maria som den främsta medlaren mellan Gud och människorna.

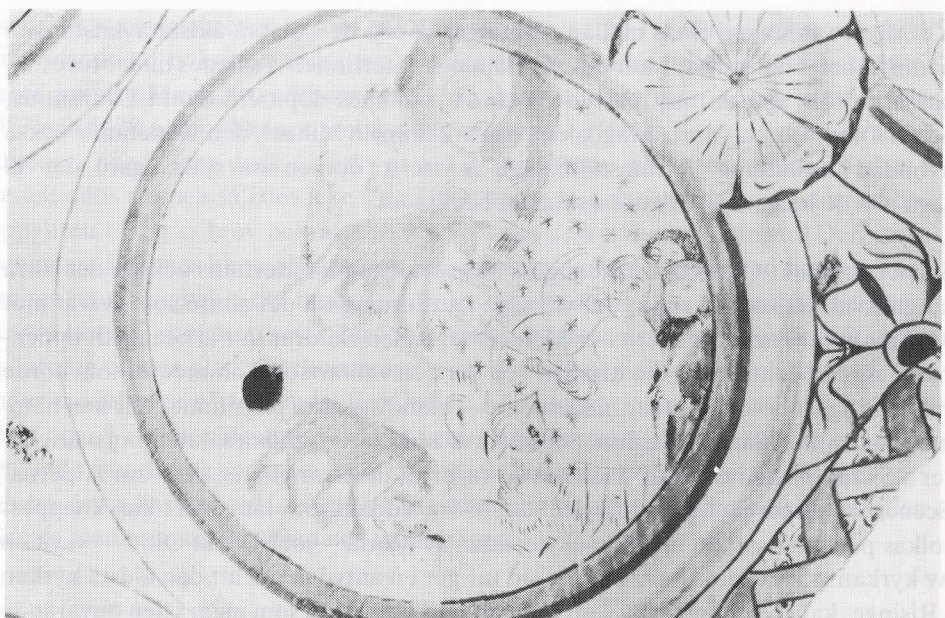


Maria himmelsfärd med omgivande mariasymboler. — Foto: C. Dominder.

Ytterligare samband finns mellan målningarna och de i de två äldsta avlatsbrevens nämnda helgondagarna. I korvalvets målningar återfinner vi således bilder föreställande de tolv apostlarnas martyrier och av Johannes döparen, Sankt Laurentius, Sankt Olov, Sankta Maria Magdalena och ärkeängeln Mikael, den sistnämnde också avbildad i anslutning till framställningen av yttersta domen som själavägare, det vill säga alla de helgon på vilkas dagar avlat beviljades.

Scener ur Sankt Olovs och ärkeängeln Mikael's legender återfinns också i det östra långhusvalvets södra kapp, det vill säga i anslutning till det altare som svarat mot Maria-altaret i norr. Scenerna ur Mikael's legenden skildrar hur ärkeängeln uppenbarar sig på Monte Gargano i Italien och hur den vallfartsort kommer till som hörde till de flitigast besökta under medeltiden — bland svenska pilgrimmer där kan nämnas bland annat Sankta Birgitta. Scenerna ur Mikael's legenden saknar motsvarigheter i Skandinavien och har över huvud taget få motsvarigheter norr om Alpena. Scenernas placering i anslutning till det södra sidoaltaret i långhuset kan knappast tolkas på annat sätt än att Mikael vid sidan av Maria — och Sankt Olov — varit en av kyrkans skyddspatroner. Detta i sin tur ger en antydning om att den äldsta kyrkan i Risinge, kanske en träkyrka som föregått den stenkyrka som ingår i den nuvarande kyrkans långhus, tillkommit redan under missionstiden. Ärkeängeln Mikael möter vi nämligen förhållandevis ofta som skyddspatron för missionstidens kyrkor. Ganska snart bör Mikael ha fått sällskap med den norske helgonkungen Sankt Olov, som jämte Maria är den vanligaste skyddspatronen för medeltidens kyrkor i Östergötland. De scener ur hans legend som återberättas i det östra långhusvalvets södra kapp, är för övrigt också de allt annat än vanliga i medeltidens konst i Norden. Det bör framhållas att scenerna icke hämtar sina motiv ur helgonkungens liv utan skildrar olika underverk efter hans död och visar hur människor som vänt sig till honom med böner om hjälp blivit bönhörda.

Vi kan således konstatera att de i de två äldsta avlatsbrevens speciellt uppmärksammade helgon också intar centrala platser i kyrkans målningar. Att i dessa därutöver återges ytterligare helgon är knappast förvånande, särskilt som flera av dem hör till medeltidens populäraste. I korvalvet återfinns således Sankta Margareta, som bland annat var barnaföderskornas speciella skyddspatron, och Sankta Katarina av Alexandria, som var de lärdas skyddspatron och vars förböner ansågs ha särskilt kraft. De tre manliga helgon, Sankt Stefanus, Sankt Erasmus och Sankt Sebastian, som dessutom förekommer i korvalvet, hör till kärntruppen av medeltidens helgon. Ytterst sällan avbildade är däremot några helgon som återfinns i valvsvicklarna i långhusets näst västligaste valv. Minst sällsynt är Sankt Franciskus. Dominikanermunken Sankt Petrus av Verona (Petrus martyr) möter någon enstaka gång också



Undret med Sankt Mikael och tjuren på Monte Gargano. — Foto: C. Dominder.



Ur Sankt Olofs legend — Den engelske prästen Rickard, som sattes i straffstock, bländas och får tungan utsliten men räddas av Sankt Olof. — Foto: C. Öjring.

i andra svenska medeltidsmålningar medan Sankt Thomas ab Aquino, medeltidens mest berömde teolog, och Sankt Bernhard av Clairvaux, cistercienserordens främsta helgon, hittills icke med säkerhet har kunnat identifieras i några andra målningar. Förekomsten av dessa fyra munkhelgon låter ana ett samband mellan dem eller de som gjort upp programmet för målningarna, kanske sockenprästen, och något av Östergötlands kloster — ingen av de fyra hörde till de helgon som var populära bland folket.

Avlat och helgonbilder, två företeelser från medeltidens som för många framstår som osedvanligt tydliga exempel på medeltidskyrkans förvanskning av den kristna läran, intog således en framträdande plats i Risinge-bornas medvetande under medeltidens sista århundraden. Sju avlatsbrev — det kan för övrigt ha funnits fler än de som bevarats till våra dagar — torde vara mer än vad en normal landsortskyrka kunde uppvisa. Mängden av helgonframställningar i kyrkans målningar går också långt utöver det genomsnittliga. Orsakerna till detta överflöd är säkerligen flera. Det måste ha funnits ekonomiska resurser — ett avlatsbrev måste betalas, kostnaderna för en målningsskrud som den i Risinge bör ha varit betydande. Men det måste också ha funnits en tro på kyrkans lära om synd och syndabot och en övertygelse om att helgonen icke bara var värdiga föredömen för varje kristen människa utan också kunde ge stöd och hjälp, både i detta livet och i det tillkommande. Kanske fanns där också ett inslag av högst jordisk fåfänga, en önskan att visa att "vår" socken var ett strå vassare än grannsocknarna. Vilka orsakerna än må ha varit, vi har anledning att vara det tidiga 1400-talets sockenbor i Risinge tacksamma för att de i arv åt sina efterkommande lämnat en kyrka med en målningsskrud, som i sin bildriktedom har få motsvarigheter i landet. Även sockenborna under 1700-talet, som av respekt för vad deras förfäder gjort för kyrkan, vägrade att acceptera en av biskopen föreslagen överkalkning av målningarna har vi skäl att minnas med tacksamhet. Att en ny kyrka byggdes på en annan plats när den gamla kyrkan blivit otillräcklig för en snabbt växande befolkning och att vördnaden för den gamla kyrkan ledde till att den fick stå kvar, om också till en början utan egentlig tillsyn och vård räddade, som vi får hoppas, slutgiltigt kyrkan åt eftervärlden.

Åke Nisbeth

Medlemmar 1984

Abenius Erik	Brandin Åke	Eriksson Sven
Abrahamsson Håkan	Brevitz Vilhelm	Eriksson Sölve
Agerberg Kjell	Bruce Leif	Eriksson Ulla
Ahldin Gerd	Bäck Rosa o. Birger	Erstorps Grus
Ahrbom-Cederberg Inga	Carlinger Svea	Eskilsson Lars-Erik
Ainerfors Gösta	Carlsson Annalisa	Finspångs Bibliotek
Alarik Annika	Carlsson Eivor	Finspöngs Rörledn. affär AB
Alm Gertrud	Carlsson Elsa	Folkesson Ulf
Almström Ann	Carlsson Gerd	Folkestad Gösta o. Ingegerd
Andersson Anders	Carlson Gunnar	Forman Peter
Andersson Birger	Carlsson Hans-Gösta	Fransson Helge
Andersson Evert	Carlsson Henry o. Karin	Franzén Millrid
Andersson Hans o. Berit	Carlson Sven	Freij Marianne
Andersson Henry	Carlsson Sven-Olof	Frilund Margareta
Andersson Irene	Carlsson Östen	Friman Harry
Andersson Kerstin	Carlström Kerstin	Friman-Bergström Nina
Andersson Margit	Carsbrant Bo	AB John Fröberg
Andersson Monica	Cassel Mats	Fröberg Rolf
Andersson Nils	Cederulf, Lars	Fröberg Stig
Andersson Olle	Christensen Elsa	Fröberg Tora
Andersson Sven-Erik	Dahlin Åke	Fält Sören
Andersson Torsten	Danielsson Sven	Gardell Gunvor
Andersson Ulf	Edin Enar	Gerward Ingrid
André Elisabeth	Edqvist Gustaf	Gradell Åke
Annerud Nils	Edqvist Ragnar	Grönhauk Stefan
Arfvedson Isidor	Edqvist Efr. Blomsterh. AB	Grönqvist Greta
Arthursson Birger	Ekberg Bertil	Gunnarsson Sven o. Birgitta
Arvidsson Sven	Ekberg Siv	Gustavsson Barbro
Asklöf Britt-Marie	Ekbom Naima	Gustafsson Britta
Auroraringen	Ekelund Lotty	Gustafsson Folke
Axelhed Gunnar	Ekelund Märta	Gustavsson Gunilla
Axelsson Axel o. Sonja	Ekholm Ingrid	Gustavsson Gunnar
Backman Carin	Eklöv Evald o. Anna-Lisa	Gustavsson Inger
Bagge Elisabeth	Ekström Hans-Erik	Gustavsson Ingvar
Baggman Monica o. Leif	o. Gertrud	Gustavsson Märta
Bard Arne	Ellmark Lars	Gustavsson Nils-Inge
Bek Knud	Eloff Sonja	Gustafsson Olof
Bergsten Inga	Engberg Marianne	Gustavsson Sigurd
Bergsten Ingrid	Engström Karl	Gustafsson Urban
Bergsten Karl-Erik	Engvall Henning	Gustafsson Wallace
Bergström Göran	Erichsen Roy	Gustavson Vetsera
Bergström Holger	Ericsson Bror	Göransson Nils
Bertne Sten	Eriksson Bertil	Göthberg Oskar
Beskow Giggi	Eriksson Börje	Hagstedt Ann-Britt
Billermark Öve	Eriksson David	Hagström Peter
Björk Bengt	Eriksson Ellen	Hagström Ulla o. Britta
Björk Ellen	Eriksson Elvi	Hedén Gösta T:son
Björk Holger	Eriksson Evert o. Ebba	Hedman Elin
Björnell Elisabeth	Eriksson Göran	Hellerstedt Svea
Blomberg Ivar	Eriksson Hans-Olov	Hellqvist Axel
Blomberg Lars	Ericsson Inga	Henell Folke
Blomberg Monica	Eriksson Jan-Erik o. Berith	Hertin Birgitta
Blomqvist Ulla-Britt	Eriksson Leif V	Hildemar Stig
Bodling Christer	Eriksson Stig	Hillbom Lars

Hjertqvist Gun
Hjertqvist Karl-Erik
Holmgren Gösta
Holmlund Erling
Håkansson Evy
Härdin Carl
Ingvarsson Christina
Isaksen Guri
Isaksson Börje
Isaksson Per
Jansson Barbro
Jansson Iris
Jansson Kristina
Jansson Per-Ola
Jarne Gösta
Johannesson Leif
Johansson Arne
Johansson Carl
Johansson Gudrun
Johansson Gunnar
Johansson Henry
Johansson Karl Daniel
Johansson Kerstin
Johansson Lars Olov
Johansson Lilly
Johansson Lisa
Johansson Ragnar
Johansson Rune
Johansson Stig
Johnsson John
Jonasson Iréne
Jonsson Gustav
Jonsson Maria
Jönsson Madeleine
Kalmelid Ivar
Karlberg Ivar
Karlsfeldt Viola
Karlsson Birgitta
Karlsson Evert o. Ingegerd
Karlsson Gustav
Karlsson Karl-Axel o. Inga
Karlsson Åke o. Kerstin
Karlsson Siv
Karlsson Stig
Karlsson Uno
Karlsson Viola
Karlsson Willy
Karlsson Yngve
Karlstöm Brita
Karnros Olof
Karsberg Karin
Kernby Arne
Kinnander Anita
Kjellgren Karin
Klevesfalk Lars
Kolsberg Gudrun
Kårefjord Borghild
Lagergren Evy

Landén Rune
Larsen Guri
Lantz Ingvar
Larsson Jenny
Larsson Karl-Erik
Larsson Per Erik
Larsson Valborg
Larsson Åke
Levén Olof
Lif Svea
Lind Per-Erik
Lindberg Ebba
Lindén Sylvia
Lindgren Britta
Lindholm Gösta
Lindstrand Kerstin
Lindström Anita
Lindström Bror
Lindström Margareta
o. Hadar
Lindvall Arild
Lindwall Gittan o. Reine
Lindvall Göran
Lindvall Runo
Lindvall Torild
Ljungberg Ragnhild
Ljungberg Ulla
Lundell Elisabet o. Sören
Lundgren Bo
Lundin Inga-Lill
Lundstedt Solweig
Lundström Bengt
Lönnberg Bo
Lönnberg Gunnar
Magnusson Bengt
Magnusson Bertil
Magnusson Gunnar
Malvikar Guy
Mehrhagen Gösta
Melander Åke
Melvinger Arne
Melvinger Margit
Moberg Bengt
Molander Göran
Mondschein Leo
Månsson Erland
Nielsen Henry
Nilsson Anna-Kaisa
Nilsson Birgitta
Nilsson Greta
Nilsson Gunnar
Nilsson Gösta
Nilsson Inga
Nilsson Inger
Nilsson Ingrid
Nilsson Karl-Erik
Nilsson Rolf
Nissen Ulla

Nordin Agneta
Nordin Marianne
Nordin Sven-Erik
Nordqvist Siv
Norelius Eivor
Norman Bengt
Norra Östergötlands
Konsumtionsförening
Norrköpings Stadsbibliotek
Norstad Tore
Ohlsson Mary
Olér Kerstin
Olofsson Berith
Olsson Alf
Olsson Bror
Olsson Curt Em
Olsson Eva
Olsson Gunilla
Olsson Siv
Oscarsson Elisabet
Oskarsson Aron
Ottoosson Olle
Ovelius Monica
Peltoniemi Pasi
Persson Birger
Persson Gunnar
Persson Gunilla
Persson Harry
Persson Ingrid
Persson Lennart
Persson Lennart
Persson Maj-Lis
Persson Paul
Persson Rune
Persson Rut
Persson Sven-Erik
Pettersson Ann
Pettersson Christer
Pettersson Evert
Pettersson Gunnar
Pettersson Gösta o. Britta
Pettersson Karin
Pettersson Rolf
Pettersson Sten
Pettersson Stig-Åke
Pettersson Sven
Philipsson Sten-Inge
Pirslin Ing-Marie o. Placis
Qvarfordt Bertil
Qvarfordt Herbert
Racksäter Hans
Rahm Karin
Rahm Maria
Ramsten Erik
Ramsten Lars
Ray Barbro
Ray Mikael
Remning Bo o. Monica

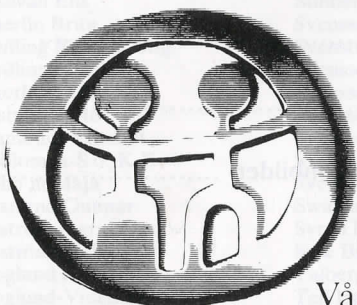
Remning Ingrid
 Rehnberg Sonja
 Rendahl Göran
 Risinggård Börje
 Rodell Carl-Arne
 Ronnerstam Kjell
 Roos Inger
 Ross Dagmar
 Runnerström Bengt Arne
 Sahlén Lars o. Astrid
 Samuelsson Ester
 Samuelsson Lilly
 Samuelsson Rune
 Sandström Hans
 Sandvall Elis
 Scherlin Brita
 Schilling Birgit o. Stig
 Schilling Eva
 Segerborg Gunnar
 Selsborg Göte
 Simmonds Elisabet
 Sjöblom A-S o. K-E
 Sjöholm Maja
 Sjöstrand Gunnar
 Sjöström Ingrid
 Sjöström Kjell
 Skoglund Bengt
 Skoglund-Vinell Brita
 Skoglund Olof
 Skoglund Stig
 Skuja Lena o. Uldis
 Sköld Anders
 Sonhem Svea
 Spjuth Kurt
 Staaf Ingemar

Stark Gun
 Stenhammar Barbro
 Stifts- och Landsbiblioteket
 Stockberg Ellen
 Strand Gunborg
 Strand Torsten
 Strid Hilding
 Strömberg Lisa
 Ståhlberg Eva
 Ståhlberg Olof
 Ståhlhammar John
 Ståhlhammar Karin
 Sundén Karl-Gösta
 Sundkvist Klas
 Sunnerberg Ragnhild
 Svensson Anna-Greta
 Svensson Arne o. Gun
 Svensson Arvid
 Svensson Ellen
 Svensson Margareta
 Svensson Olle
 Svensson Will
 Svenvik Urban
 Swiden Gösta
 Syrén Bror
 Syse Bent
 Talberg Johannes
 Tell Hans
 Tell Stig
 Telleskog Elsy o. Rune
 Tengqvist Karin
 Teryd Ingrid
 Thelander Carl
 Thorén Marianne
 Thunblad Anders

Thyr Gunnel
 Thyr Martin
 Thörnros Birgit
 Tisell Birgit
 Torenfält David
 Torstenfelt Kerstin
 Wall Karin
 Wedin Ulf
 Weidel Sten
 Wenner Kurt
 Werner Harald
 Westblad Anna
 Westlund Bengt
 Westlund Edvin
 Wickström Bengt
 Wihlmark Erika
 Wiklund Gudrun
 Wilhelmsson Kristina
 Vistinge Slöjd
 Wårdell Göran
 Yderfors Johan
 Yderfors Åke
 Zetterdahl Paul
 Zäll Ragnar
 Åhlström Ivan
 Åkesson Jonas
 Åstrand Rune
 Öhrmalm Lennart o. Dagmar
 Öhrn Ingemar
 Öjring Christer
 Österberg Georg
 Österberg Margit
 Österlund Helmer

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	1
En Svenskamerikanska berättar	2
Lotorp	5
"Jol-Pära-Jon" — Karl Johan Björk	11
Risinge förr och nu	16
Risinge anställer en barnmorska	18
Sankta Maria kyrka i Risinge — avlatsbrev och helgonbilder	22



Symbolen för Östgötabanken är såvitt vi vet den enda banksymbolen i världen med människor i. Vår banksymbol stämmer också med vår inriktning och profil – det mänskliga engagemanget. När du ser vår symbol, så vet du också att du alltid är hjärtligt välkommen!

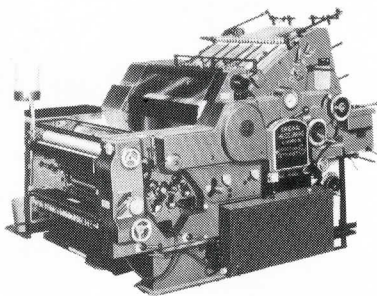
ÖSTGÖTABANKEN
Din Egen Provinsbank



Kalkugnsvägen 1
Tel. 100 22

S. Storängsvägen 4
Tel. 180 80

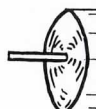
Hällestad
500 09



TRYCK-
Saker



126 37

 **AB An-Jo-Tryck** 

Skutbovägen 5 - Box 81 - 612 01 FINSPÅNG

Välkommen in till oss
och titta på alla intressanta böcker

- Böcker att läsa själv och böcker att ge bort i present. Urvalet är stort: romaner, deckare, memoarer, faktaböcker, barnböcker, utländsk litteratur ...

GÖR FYND I VÅR ÖSTGÖTAHYLLA

FULLSORTERAD PAPPERSAVDELNING
kontorsmaterial, skriv- och räknemaskiner, kontorsmöbler

HOBBY OCH HEMSLÖJDSAVDELNINGAR

FINSPÅNGS 
BOK & PAPPERSHANDEL AB
Kalkugnsvägen 4 — Tel. 100 48, 109 00

STORLAGRET på Viberga

- ENKEL BYGGNAD ● LÅG HYRA
- ENKEL VARUHANTERING
- SOM BYGGER PÅ SJÄLVBETJÄNING

Men ni får varorna till låga
priser

- FRI PARKERING



HUSHÅLLENS FÖRENING
TEL. 0122 - 131 30



FINSPÅNGS BIBLIOTEK

Huvudbiblioteket: Kalkugnsvägen 11, tel. vx 132 40

Öppettider: Vard. 10—20, lörd. 10—14

Juni—aug. vard. 10—19, lörd. stängt.

Utlåning, artotek, barn- och ungdomsverksamhet, utställningar,
föreläsningar och musikprogram

Filialer på bl.a. Kvartersgården, Svälthagen
och i Hällestad, Igelfors, Lotorp och Rejmyre.

Ring huvudbiblioteket för närmare upplysningar! — Välkomna!